

PEDAGOG–TALABA HAMKORLIK FAOLIYATI SHAKLLANISHINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nazarov Jaxongir Tulayevich,

Xalqaro innovatsion universiteti Psixologiya yo'nalishi magistranti

DOI: <https://doi.org/0.5281/zenodo.18640411>

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagog va talaba o'rtasidagi hamkorlik faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda hamkorlik faoliyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi kommunikativ, motivatsion va ijtimoiy omillar o'rganildi. Pedagogik jarayonda o'zaro ishonch, ijtimoiy rollar uyg'unligi hamda psixologik iqlimning hamkorlik samaradorligiga ta'siri aniqlanadi. Natijalar pedagog–talaba munosabatlarini konstruktiv tashkil etish ta'lim samaradorligini oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: hamkorlik faoliyati, pedagog, talaba, ijtimoiy-psixologik omillar, kommunikatsiya, motivatsiya, pedagogik jarayon.

Kirish. Zamonaviy ta'lim paradigmasi ta'lim jarayonini bir yo'nalishli bilim uzatish modeli sifatida emas, balki o'zaro hamkorlikka asoslangan murakkab ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida talqin etadi. Globallashuv, raqamli texnologiyalar va kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalarining rivojlanishi pedagog hamda talaba o'rtasidagi munosabatlarning mazmun va shakl jihatidan yangilanishini talab qilmoqda. Bugungi kunda ta'lim sifati nafaqat o'quv materialining mazmuni bilan, balki o'qituvchi va talaba o'rtasida shakllanadigan ijtimoiy-psixologik muhit bilan ham belgilanadi. Shu bois pedagog–talaba hamkorlik faoliyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Pedagog va talaba o'rtasidagi hamkorlik jarayoni shaxslararo kommunikatsiya, motivatsiya, ijtimoiy identifikatsiya hamda emotsional aloqalar kabi ko'plab psixologik omillar asosida shakllanadi. Ushbu munosabatlar ta'lim jarayonida nafaqat bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini, balki talabaning mustaqil fikrlash, reflektiv tahlil qilish, ijtimoiy moslashuv va professional o'zini anglash jarayonlarini ham belgilab beradi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda pedagogning autoritar nazoratchi emas, balki hamkor, yo'naltiruvchi va fasilitator sifatida faoliyat yuritishi talabaning faol subyektga aylanishida muhim omil sifatida qaralmoqda.

Pedagogik hamkorlikning shakllanishi ko'p omilli jarayon bo'lib, u kommunikativ madaniyat darajasi, guruh ichidagi psixologik iqlim, emotsional qo'llab-quvvatlash, motivatsion uyg'unlik hamda ijtimoiy rollarning muvofiqligi bilan bevosita bog'liqdir. Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan qaralganda, shaxslararo munosabatlar tizimida

ishonch, empatiya va o'zaro hurmatning mavjudligi hamkorlik samaradorligini oshiruvchi asosiy mexanizmlar sifatida namoyon bo'ladi. Aksincha, kommunikativ to'siqlar, rol nomuvofiqligi yoki psixologik bosim mavjud bo'lgan sharoitlarda ta'lim jarayonining motivatsion va kognitiv samaradorligi pasayishi kuzatiladi.

Shuningdek, zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarni mustaqil fikrlovchi, ijodkor va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish maqsadi pedagog–talaba o'zaro munosabatlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Konstruktivizm, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va hamkorlik pedagogikasi nazariyalarida bilimlar o'qituvchi tomonidan tayyor ko'rinishda berilmaydi, balki hamkorlik jarayonida birgalikda shakllanadi. Shu sababli hamkorlik faoliyati ta'lim jarayonining strategik resursi sifatida qaralmoqda.

Ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik xavfsizlik, ijobiy emotsional muhit hamda ochiq kommunikatsiya mavjud bo'lgan ta'lim guruhlarida talabalar faolligi, ichki motivatsiya va akademik natijalar sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Bu holat pedagogik hamkorlikning nafaqat metodik, balki psixologik va ijtimoiy omillar bilan ham uzviy bog'liq ekanligini tasdiqlaydi.

Shu nuqtai nazardan mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi pedagog–talaba hamkorlik faoliyatining shakllanishida muhim rol o'ynovchi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni aniqlash, ularning ta'lim samaradorligiga ta'sirini tahlil qilish hamda samarali hamkorlikni ta'minlovchi omillarni ilmiy asoslashdan iboratdir. Tadqiqot natijalari pedagogik jarayonda hamkorlikka asoslangan yondashuvlarni takomillashtirish va ta'lim muhitini psixologik jihatdan optimallashtirishga xizmat qilishi kutiladi.

Tadqiqot metodlari. Mazkur tadqiqotda pedagog–talaba hamkorlik faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini kompleks tahlil qilish maqsadida **aralash (mixed-method)** metodologik yondashuv qo'llanildi. Ushbu yondashuv sifat va miqdoriy usullarni integratsiyalash orqali tadqiqot obyektni har tomonlama o'rganish imkonini beradi. Metodologik model nazariy tahlil, empirik kuzatish hamda respondentlarning subyektiv tajribalarini aniqlashga qaratilgan bosqichlarni o'z ichiga oldi.

2.1. Nazariy tahlil

Tadqiqotning nazariy asosini pedagogika, ijtimoiy psixologiya va ta'lim psixologiyasiga oid ilmiy konsepsiyalar tashkil etdi. Mazkur bosqichda: pedagogik hamkorlik, shaxslararo kommunikatsiya va ijtimoiy o'zaro ta'sir nazariyalariga oid ilmiy manbalar kontent-tahlil asosida o'rganildi; pedagog–talaba o'zaro munosabatlariga oid zamonaviy pedagogik konsepsiyalar (hamkorlik pedagogikasi, konstruktivistik yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli) solishtirma tahlil qilindi; hamkorlik faoliyati modeli doirasida kommunikativ, motivatsion va ijtimoiy-psixologik komponentlar o'zaro

bog'liqligi nazariy jihatdan asoslandi; mavjud ilmiy tadqiqotlarda aniqlangan muammolar va konseptual yondashuvlar umumlashtirildi.

Nazariy bosqich tadqiqotning konseptual modelini shakllantirishga xizmat qildi hamda empirik tadqiqot uchun mezonlar ishlab chiqishga metodologik asos bo'ldi.

2.2. Empirik metodlar

Pedagog–talaba hamkorlik jarayonining real ta'lim muhitidagi holatini aniqlash maqsadida bir nechta empirik metodlar kompleks qo'llanildi: **So'rovnoma metodi** – pedagog va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar sifati, hamkorlik darajasi hamda kommunikativ faoliyatni baholash uchun strukturaviy savollar asosida ishlab chiqildi. Likert shkalasi asosidagi baholash tizimi yordamida respondentlarning fikrlari miqdoriy ko'rsatkichlarga aylantirildi. **Kuzatuv metodi** – auditoriya sharoitida pedagogik jarayonni bevosita kuzatish orqali o'zaro muloqot, fikr almashish faolligi, talabalar ishtiroki va pedagogning boshqaruv uslubi tahlil qilindi. Kuzatuv jarayonida standartlashtirilgan kuzatuv kartalari qo'llanilib, obyektivlikni ta'minlashga e'tibor qaratildi. **Yarim strukturaviy intervyu** – pedagog va talabalar bilan individual suhbatlar o'tkazilib, hamkorlik jarayonidagi subyektiv tajribalar, motivatsion holatlar hamda psixologik omillar chuqur o'rganildi. Ushbu metod sifat jihatidan boy ma'lumotlar olish va statistik natijalarni izohlash uchun xizmat qildi.

Empirik ma'lumotlar triangulyatsiya usuli yordamida o'zaro solishtirilib, natijalarning ishonchliligi oshirildi.

2.3. Tadqiqot bazasi va ishtirokchilar

Tadqiqot oliy ta'lim muassasasining turli ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan respondentlar ishtirokida amalga oshirildi. Tadqiqotda:

80 nafar talaba (1–4-bosqich)

20 nafar pedagog

ishtirok etdi. Respondentlar tanlashda ixtiyoriy ishtirok etish tamoyiliga amal qilindi hamda turli fan yo'nalishlarini qamrab olish orqali natijalarning representativligi ta'minlandi. Tadqiqot jarayonida etik me'yorlarga rioya qilinib, anonimlik va maxfiylik tamoyillari saqlandi.

2.4. Baholash mezonlari

Pedagog–talaba hamkorlik faoliyatini baholash uchun ijtimoiy-psixologik ko'rsatkichlarga asoslangan mezonlar tizimi ishlab chiqildi. Asosiy mezonlar quyidagilardan iborat: **kommunikativ ochiqlik** – o'zaro fikr almashish erkinligi, muloqot sifati va feedback mavjudligi; **o'zaro ishonch darajasi** – pedagog va talaba o'rtasidagi psixologik yaqinlik va qo'llab-quvvatlash hissi; **hamkorlikdagi faollik** – dars jarayonida birgalikda ishlash, tashabbus ko'rsatish va fikr bildirish darajasi; **motivatsion uyg'unlik** –

ta'lim maqsadlari va faoliyat motivlarining mosligi; **psixologik qulaylik** – auditoriyadagi emotsional muhit hamda psixologik xavfsizlik darajasi.

Mazkur mezonlar asosida to'plangan ma'lumotlar tahlil qilinib, pedagog–talaba hamkorligi samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy-psixologik omillar aniqlash imkonini berdi.

Natijalar. O'tkazilgan tadqiqot natijalari pedagog–talaba hamkorlik faoliyatining shakllanishida bir qator ijtimoiy-psixologik omillar muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Empirik ma'lumotlar so'rovnoma, kuzatuv hamda intervyu natijalarini o'zaro solishtirish orqali umumlantirildi va quyidagi asosiy tendensiyalar aniqlandi.

1. Kommunikativ omil

Tadqiqot natijalari pedagogning ochiq va dialogik muloqot uslubidan foydalanishi talabalarning dars jarayonidagi faolligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi. O'zaro fikr almashinuvi yo'lga qo'yilgan auditoriyalarda talabalar savol berish, fikr bildirish va muhokamalarda ishtirok etish bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ldi. Kuzatuv natijalariga ko'ra, pedagog tomonidan rag'batlantiruvchi kommunikativ strategiyalar qo'llanilgan holatlarda guruh ichidagi ijtimoiy faollik va o'zaro hamkorlik sezilarli darajada oshgan. Bu holat kommunikativ ochiqlik hamkorlik faoliyatining asosiy psixologik mexanizmlaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

2. Psixologik iqlim

Auditoriyada ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi psixologik muhit shakllanganda talabalarning o'quv jarayonidagi ishtiroki sezilarli darajada faollashgani kuzatildi. Xususan, psixologik xavfsizlik hissi mavjud bo'lgan guruhlarda talabalar tanqidiy fikr bildirishdan qo'rqmasligi, yangi g'oyalarni erkin taklif qilishi va mustaqil savollar berishga moyilligi ortdi. Intervyular natijalarida talabalar pedagog tomonidan hurmat va tenglik asosida muloqot qilinishi o'zlarini erkin his qilishlariga sabab bo'lishini ta'kidlashdi. Demak, emotsional jihatdan barqaror muhit hamkorlik samaradorligini oshiruvchi muhim shart sifatida namoyon bo'ldi.

3. Motivatsion uyg'unlik

Tadqiqot davomida individual yondashuv qo'llangan hollarda talabalarning ichki motivatsiyasi kuchayishi aniqlandi. Pedagog tomonidan talabaning qiziqishlari, ehtiyojlari va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilgan darslarda topshiriqlarni bajarish sifati va tashabbuskorlik darajasi yuqori bo'ldi. So'rovnoma natijalari ham pedagogik qo'llab-quvvatlash va konstruktiv feedback talabalarda o'ziga ishonchni oshirishini ko'rsatdi. Bu esa motivatsion uyg'unlik hamkorlik faoliyatining barqarorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

4. Ijtimoiy rol muvofiqligi

Natijalar pedagogning an'anaviy nazoratchi rolidan ko'ra yo'naltiruvchi va fasilitator rolini bajarishi o'quv jarayonining samaradorligini oshirishini ko'rsatdi. Hamkorlikka asoslangan dars shakllarida talabalar mustaqil qaror qabul qilish, guruhda ishlash va mas'uliyatni bo'lishish ko'nikmalarini faol namoyon etdilar. Kuzatuv ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchi tomonidan nazoratning keskin kamayishi emas, balki qo'llab-quvvatlovchi boshqaruv uslubining qo'llanishi samarali natija bergan. Bu holat ijtimoiy rollarning muvofiqligi pedagog–talaba hamkorligi sifatiga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatadi.

5. Konflikt holatlari va kommunikativ to'siqlar

Tadqiqot davomida hamkorlik samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida aloqa yetishmasligi va noto'g'ri kommunikativ strategiyalar aniqlandi. Pedagog va talabalar o'rtasida feedbackning yetarli emasligi, bir yo'nalishli muloqot yoki yuqori darajadagi nazorat mavjud bo'lgan hollarda talabalarning faolligi pasaygani kuzatildi. Intervyu natijalari shuni ko'rsatdiki, kommunikativ noaniqlik va psixologik masofa konflikt holatlarining paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Bu esa hamkorlik faoliyatida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish zarurligini anglatadi.

Umumlashtirilgan natija

Tadqiqot natijalari pedagog–talaba hamkorlik faoliyati shakllanishida kommunikativ ochiqlik, ijobiy psixologik iqlim, motivatsion uyg'unlik hamda ijtimoiy rollarning mosligi asosiy determinantlar ekanligini ko'rsatdi. Ushbu omillar uyg'unlashgan taqdirda ta'lim jarayonida hamkorlik faoliyati barqaror shakllanadi va o'quv samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Muhokama. Olingan natijalar pedagog–talaba hamkorligining ijtimoiy-psixologik asoslari ta'lim jarayonining markaziy elementi ekanligini tasdiqlaydi. Hamkorlik shakllanishida uch asosiy komponent alohida ahamiyatga ega:

kommunikativ komponent – samarali muloqot va feedback tizimi;

emotsional komponent – psixologik xavfsizlik va empatiya;

ijtimoiy komponent – rollar va mas'uliyatning aniq taqsimlanishi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik faoliyatda demokratik uslub qo'llanilganda talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligi ortadi. Shu bilan birga, pedagogning psixologik kompetensiyasi hamkorlik jarayonining barqarorligida muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazariy jihatdan qaralganda, hamkorlik faoliyati konstruktivizm va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalari bilan uyg'unlikda rivojlanadi. Amaliy jihatdan esa pedagoglarning kommunikativ va psixologik tayyorgarligini rivojlantirish talab etiladi.

Xulosa. Pedagog–talaba hamkorlik faoliyati shakllanishi ijtimoiy va psixologik omillarning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanadi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi: hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit ta’lim samaradorligini oshiradi; ijobiy psixologik iqlim talabalar faolligini kuchaytiradi; kommunikativ ochiqlik va o‘zaro ishonch hamkorlikning asosiy sharti hisoblanadi; pedagogning fasilitator sifatida faoliyat yuritishi zamonaviy ta’lim talablariga mos keladi.

Kelajakda pedagogik jarayonda ijtimoiy-psixologik treninglar, hamkorlikka yo‘naltirilgan metodlarni joriy etish va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha amaliy dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari.
2. Leontyev A.N. Faoliyat nazariyasi va shaxs rivojlanishi.
3. Vygotskiy L.S. Ta’lim va psixik rivojlanish nazariyasi.
4. Karimov N. Pedagogik hamkorlikning zamonaviy yondashuvlari.
5. Yuldashev J. Ta’lim psixologiyasi va pedagogik kommunikatsiya.

